

ABSTRACT

Tobaksforebyggelse og WHO-anbefalinger

Tobaksinducerede orale sygdomstilstande er vigtige folkesundhedsproblemer. Denne artikel sætter fokus på: 1) brugen af tobak i Danmark og Europa, 2) WHO's rolle i tobaksforebyggelsen og 3) tandlægers unikke rolle i forebyggelsen af tobaksrelaterede sundhedsskader. I alt 16 % af voksenbefolkningen i Danmark ryger tobak dagligt, og 2 % bruger røgfri tobak. Brug af e-cigaretter med indhold af nikotin er attraktivt for unge mennesker. Tobaksrygning i de nordiske lande er moderat, mens niveauet er højere i Central- og Østeuropa. Ifølge WHO spiller tandlæger en betydelig rolle i tobaksforebyggelsen, og organisationen har i 2017 udgivet tre nye rapporter for at styrke tandlægers arbejde mod tobakken. Den nyeste evidens om tobaksskader i munden beskrives, ligesom der orienteres om sundhedsgevinsterne af rygestop. Rapporterne beskriver relevante fremgangsmåder for tandlæger i tobaksforebyggelsen blandt patienter, der ryger. Tandlæger kan tillige bidrage til generel oplysning af befolkningen om sundhedsskadelige virkninger af tobakken og bistå folkesundhedsprogrammer med viden om sundhedsgevinster af rygestop.

Systematisk tobaksforebyggelse og anbefalinger af Verdenssundhedsorganisationen WHO

Poul Erik Petersen, WHO senior consultant, dr.odont., cand.scient.soc., Oral Health Programme, Division of Non-communicable Disease Prevention and Promoting Health through the Life-course, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen

Accepteret til publikation den 22. november 2017

Brugen af tobak er en betydningsfuld risikofaktor for kroniske sygdomme og tidlig død. På globalt plan dræber tobak hvert år godt 7 mio. mennesker, og langt de fleste af disse dødsfald finder sted i lav- og mellemindkomstlande (1). I disse lande forventes tobaksrelaterede dødsfald at stige over de næste årtier, såfremt der ikke sættes ind med politisk handling imod tobaksforbrug, med populationsorienteret sygdomsforebyggelse, og med opbygningen af et effektivt sundhedsvæsen. Brugen af tobak er derimod vigende i mange højindkomstlande i takt med den øgede opmærksomhed om tobakkens skadelige virkninger og effekten af sundhedspolitiske tiltag. I alle lande indebærer brugen af tobak store samfundsmæssige omkostninger, idet kroniske sygdomme har både økonomiske, menneskelige, familiemæssige og sociale konsekvenser. De tunge tobaksrelaterede kroniske sygdomme omfatter især sygdomme i respirationsveje, cancer, hjerte-kar-sygdomme og diabetes, men tobaksinducerede orale sygdomstilstande spiller også en vigtig rolle for folkesundheden.

Formålet med denne fokusartikel er at belyse brugen af tobak i Danmark og Europa, at orientere om WHO's rolle i tobaksforebyggelsen samt at beskrive tre nye WHO-publikationer, der har fokus på tandlægers rolle i forebyggelsen af tobaksrelaterede sundhedsskader.

Brugere af tobak i Danmark

I Danmark er tobaksrygning hos voksne reduceret markant gennem mange år; i 1953 var der 80 % rygere blandt mænd og 40 % blandt kvinder (2). I 2016 er andelen af voksne rygere imidlertid faldet til 21 % (mænd 21 %, kvinder 21 %), 16 % ryger dagligt, og 7 % voksne er storrygere defineret som rygning af 15 cigaretter eller flere dagligt (2). I alt 43 % af dagligrygerne

EMNEORD

Tobacco use; chronic diseases; oral diseases; prevention; cessation; guidelines

Henvisning til forfatter:

Poul Erik Petersen, e-mail: petersenpe@who.int

tilkendegiver at være meget afhængige af nikotin. Mange rygere er dog motiverede for at kvitte tobakken; således anfører 76 % af rygerne, at de har forsøgt at kvitte rygningen én eller flere gange, og 60 % af dem, der ryger dagligt, vil gerne holde op med at ryge.

Røgfri tobak omfatter tyggetobak, tobakspastiller, skrå og snus. Blandt voksne danskere (15 år +) benytter 2 % røgfri tobak, og halvdelen af disse bruger snus (2). Det er forbudt at sælge snus i EU og dermed også i Danmark; på trods heraf har en tredjedel af unge mænd prøvet snus, og 12 pct. bruger det dagligt, ugentligt eller sjældnere (3).

I alt 2 % af voksne danskere bruger e-cigaretter dagligt (2). Hovedparten af brugerne benytter e-cigaretter med nikotin. Brug af e-cigaretter er dog især tillokkende for unge mennesker. En undersøgelse af skolebørn i 2014 (4) har således vist, at 17 % af 15-årige drenge havde røget e-cigaretter inden for den seneste måned, mens det gjaldt for 13 % af de 15-årige piger.

Brugere af tobak i europæisk perspektiv

Ifølge WHO (1) var 27,2 % af voksne europæere (15 år +) brugere af tobak i 2015. Gennem de seneste år har de fleste lande vist en faldende tendens i andelen af brugere af tobak, og fort-

sætter denne udvikling, forventes prævalensen af tobaksbrugere at ligge på 23,3 % i år 2025. Fig. 1 viser for udvalgte lande andelen af voksne personer, der dagligt ryger tobak. Disse tal er aldersstandardiserede og omfatter begge køn. Niveaulet for tobaksrygning er lavere i Norden end i det øvrige Vesteuropa; en højere hyppighed ses i Central- og Østeuropa, hvor omkring 25 % af voksne bruger tobak. Visse lande ligger i top med en tredjedel af voksne, der dagligt bruger tobak. I Rusland, for eksempel, er der således tre gange flere rygere end i Sverige.

WHO's internationale rolle i tobaksforebyggelsen

WHO's Framework Convention on Tobacco Control (WHO FCTC) blev til i 2003 (5-7) og har været en afgørende politisk rettesnor for styrkelsen af verdens tobakskontrol. WHO FCTC er en globalt bindende politisk traktat for begrænsning af landes tobaksforbrug, og med landtilslutningen af i dag er omkring 90 % af verdens befolkning omfattet af denne politik. Danmark tilsluttede sig WHO FCTC traktaten i 2003, og den er herefter ratificeret i 2005 med Udenrigsministeriets Bekendtgørelse om WHO's rammekonvention af 21. maj 2003 (8). For at hjælpe lande til at opfylde mål for tobakskontrol og det tobaksfrie miljø introducerede

Prevalence of adult daily smoking (pct) 2015 Age-standardized rates (both sexes combined)

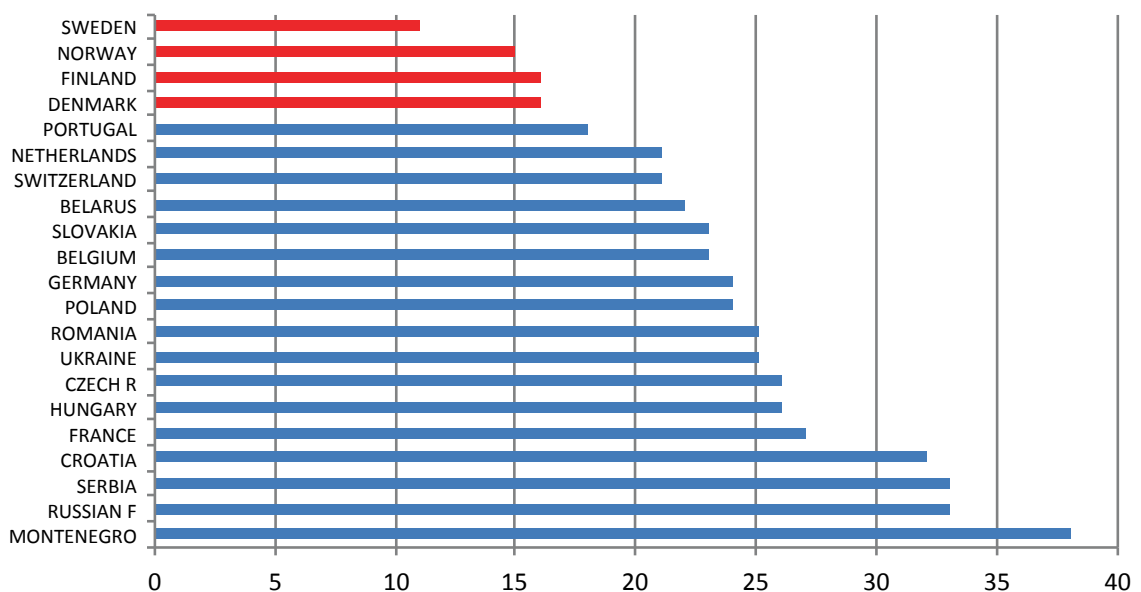

Fig. 1. Variationen i procentandelen af voksne mennesker (15 år+), der dagligt ryger tobak i udvalgte lande i Europa.

Fig. 1. Variation in percentages of adults (aged 15+ years) with daily tobacco smoking in selected countries of Europe.

WHO i 2008 en såkaldt *MPOWER package* (1), der inddrager seks evidensbaserede tobakskontrolmidler. Midlerne omfatter: 1) indførelse af en forebyggelsespolitik og monitorering af tobaksforbruget (*Monitor*), 2) en beskyttelse af mennesker fra brugen af tobak (*Protect*), 3) en hjælp til tobaksbrugere til at kvitte tobakken (*Offer*), 4) advarsler mod skadelige virkninger af tobak (*Warn*), 5) indførelse af forbud mod annoncering af tobak, tobaksfremmende initiativer og sponsorvirksomhed (*Enforce*) samt 6) øgningen af skatter ved salg af tobak (*Raise*). Flere metoder har således betydning for realiseringen af tobaksforebyggelse; den aktuelle udformning af landeprogrammer kan være forskellig, idet indsatsen for tobaksforebyggelse har varierende virkebetingelser fra land til land. WHO følger udviklingen i forebyggelsespolitik på globalt, regionalt og nationalt niveau. Organisation har også samlet eksempler på materiale for tilvejebringelse af tobaksbudskaber med relevans for massemedier (*Warn*) og tillige oplysninger for beskyttelse af mennesker ved brugen af tobak. Udover forebyggelsesindsatsen gennem folkesundhedsoplysning er sundhedspersonalets indsats i tobaksforebyggelsen naturligvis også vigtig, og WHO's tekniske programmer udvikler aktiviteter, der kan øge forudsætningerne for tobaksforebyggelse i relation til sundhedsprofessioner, patienter, population og lokalsamfund.

WHO og oral health

I 2017 har WHO udgivet tre vigtige publikationer, der skal tjene som vejledning i tandlægers arbejde med tobaksforebyggelse:

- 1) *WHO Monograph on tobacco cessation and oral health integration* (Fig. 2),
- 2) *Toolkit for oral health professionals to deliver brief tobacco interventions* (Fig. 3), og
- 3) *A guide for oral disease patients to quit tobacco use* (Fig.4).

Tobacco cessation and oral health integration

Denne publikation (9) beskriver nødvendigheden af at integrere tobaksintervention i sundhedsvæsenet, og interventionen fra tandplejen må prioriteres og integreres som led i den primære sundhedstjeneste. Der lægges vægt på anvendelse af den nyeste evidens for sammenhængen mellem brug af tobak og orale sygdomme. WHO har netop opdateret den eksisterende viden om kausaliteten ved at udføre et systematisk review af den videnskabelige litteratur. Relevante studier publiceret i perioden 2005 til 2015 er undersøgt, og i alt 53 folkesundhedsvidenskabelige studier er således blevet evalueret. Hovedkonklusionerne fra meta-analyser af associationen mellem brug af tobak og oral cancer, leukoplaki, parodontale sygdomme, passiv rygning og caries samt brug af tobak og præmatur tandtab er følgende:

1. Brug af tobak (rygning og røgfri tobak) øger risikoen for oral cancer og leukoplaki med en faktor 5-6.
2. Brug af tobak øger risikoen for parodontale sygdomme med en faktor 2.
3. Brug af tobak øger risikoen for tandtab med en faktor 1,5.
4. Passiv rygning øger risikoen for caries i det primære og permanente tandsæt med en faktor 1,5-2.

Tobaksforebyggelse og integration af oral sundhed

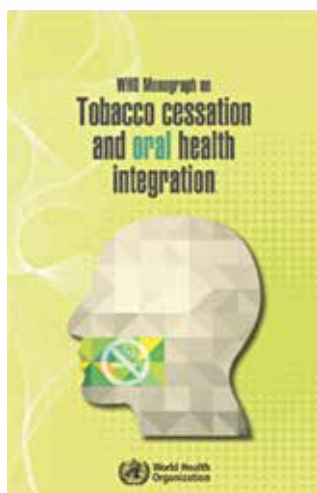

Fig. 2. WHO-rapport om tobaksforebyggelse og integration af oral sundhed, 2017 (9).

Fig. 2. WHO report about tobacco prevention and integration of oral health, 2017 (9).

Toolkit for tobaksintervention

Fig. 3. WHO-rapport om tandlægers rolle i tobaksforebyggelsen, 2017 (10).

Fig. 3. WHO report about the role of dentists in tobacco use prevention, 2017 (10).

KLINISK RELEVANS

I et andet WHO review undersøges den gavnlige virkning på oral sundhed af at kvitte tobakken. På basis af identificerede relevante populationsstudier gennemført i perioden 1996-2015 konkluderes der følgende fra meta-analyser:

1. Rygestop er signifikant associeret med bedre oral sundhed, målt ved antallet af mistede tænder, risikoen for nye tobaksrelaterede læsioner, udviklingen af maligne tilstande samt parodontal sygdom
2. Rygestop har demonstreret parodontal sundhedsgevinst målt ved klinisk fæstetab.

Den foreliggende viden om tobaksrelaterede orale sygdomme og den eksisterende viden om betydningen af forebyggelsesprogrammer, hvor tobaksbrugere kvitter tobakken, tilsiger, at tandplejen spiller en afgørende rolle i tobaksforebyggelsen for patienter og i relation til borgere og lokalsamfund. På dette grundlag har WHO således specificeret politiske anbefalinger for praksis og integration af tandplejen i national tobaksforebyggelse.

Toolkit for oral health professionals to deliver brief tobacco interventions

Denne vejledning (10) henvender sig til tandlæger og indeholder en guide til tobaksintervention som led i arbejdet med patienter. Toolkit inkluderer følgende emner:

- Orientering om brug af tobak og skader i mundhulen
- Den unikke rolle for tandlæger i arbejdet for tobakskontrol
- Information om tobak og tobaksafhængighed

Tobak er en betydningsfuld risikofaktor for kroniske sygdomme, herunder også en række sygdomstilstande i mundhulen. WHO har publiceret tre nye rapporter, der kan bistå tandlæger i deres kliniske arbejde med patienter, der ryger tobak og/eller bruger røgfri tobak (fx snus). Den kliniske undersøgelse af patienten, der bruger tobak,

bør altid indeholde en samtale om at kvitte tobakken, således at sundhedsskader kan forebygges eller behandles tidligt. WHO's rapporter giver vejledning om relevante emner for udvikling af patientens viden om tobaksrelaterede sygdomme i munden. Vejledning fokuserer desuden på, hvordan man kan øge patientens motivation for at kvitte tobakken.

- 5A-princippet, der kan hjælpe patienters parathed til at kvitte tobakken
- 5R-princippet, der kan øge patientens motivation til at kvitte tobakken
- 5A-princippet, der fokuserer på at undgå eksponering for passiv rygning

Patientguide – kvit tobakken

Fig. 4. WHO's vejledende patientinformation om tobaksforebyggelse, 2017 (11).

Fig. 4. WHO recommendation for patient information about tobacco use prevention, 2017 (11).

Orale aspekter

Ændring af smag

Tandsten

Tandmisfarvning

Gingival absces

Gingival melaninpigmentering

Leukoplaki

Oral cancer

Dårlig ånde

Parodontal sygdom

Præmatur tandtab

Rygerlæbe

Rygergane

Table 1. Hyppige manifestationer af tobaksrelaterede orale sygdomme (9).

Table 1. Frequent manifestations of tobacco-related oral diseases (9).

Orienteringen fokuserer på tobaksrelaterede orale tilstande, som tandlægen hyppigt møder hos patienter, der bruger tobak (Tabel 1). Tandlægers særlige rolle i tobaksforebyggelsen knytter sig til professionens opmærksomhed på forandringer i mundhule og svælg. Tandlæger ser mange personer fra væsentlige befolkningsgrupper, inklusive børn og unge samt gravide kvinder; de ser ofte patienterne i længere tid sammenlignet med andet sundhedspersonale, og de kan fremme interessen for at kvitte tobakken ved at vise skadevirkninger af tobak direkte i mundhulen. Ud over sundhedseffekten i mundhulen har tandlægen mulighed for at påpege betydningen af tobak for andre kroniske sygdomme i kroppen, og de økonomiske og sociale fordele ved at kvitte tobakken kan fremhæves.

5A-princippet (Ask, Advise, Assess, Assist, and Arrange) er baseret på samtale, der tilstræber at opnå målet, hvor patienten føler sig klar til at kvitte tobakken. Der gives vejledende strategier for kommunikation ved regelmæssige patientbesøg og evt. supplerende medikamentel behandling. 5R-princippet (Relevance, Risks, Rewards, Roadblocks, and Repetition) sigter mod at øge patientens motivation, herunder troen på, at det er muligt at kvitte tobakken. Endelig kan 5A-princippet også have relevans for vejledningen af, hvordan patienten kan undgå passiv rygning.

A guide for oral disease patients to quit tobacco use

WHO har udviklet en guide (11) med henblik på, at patienter kan hjælpe sig selv til at kvitte tobakken. Patienten bliver orienteret om tobakkens indhold af giftstoffer, indholdet af karcinogener i rygefri tobak, betydningen af tobak for det generelle helbred og livskvaliteten, tobaksrelaterede orale sygdomme og tobakkens effekt på udkommet af behandling (fx mindre effektiv parodontal behandling; prolongeret sårheling efter tandekstraktion). De sociale konsekvenser ved brug af tobak,

de negative virkninger for familien, tobaksfyldte miljøer og de personlige økonomiske omkostninger af tobak belyses. Også helbredsfordelene ved at kvitte tobakken omtales.

En særlig komponent af denne guide sigter mod at bibringe patienten troen på, at man kan kvitte tobakken. Kognitive, psykologiske og adfærdsmæssige metoder appliceres på hyppige barrierer, som patienten møder i sine forsøg på at kvitte tobakken. Endelig diskuteres, hvordan patienten kan tackle abstinenssymptomer.

Konklusion

Der er endnu et stykke vej til det "tobaksfrie samfund". Siden etableringen af WHO FCTC i 2003 har WHO Oral Health Programme på globalt og regionalt niveau søgt at styrke implementering af tobaksforebyggelsen i flere lande. Fx har WHO udviklet skolesundhedsprogrammer, der omfatter oral sundhed for børn og unge, og som samtidig inkluderer tobaksforebyggelse (12,13). I 2005 tog WHO sammen med World Dental Federation FDI initiativ til at producere en "advocacy guide for tobacco prevention" (14) som støtte til tandlægeforeninger verden over. Globalt overvåger WHO forekomsten af oral cancer ud fra epidemiologiske data fra International Agency for Cancer Research, Lyon – France (15), og organisationen følger for specifikke aldersgrupper udviklingen i parodontal sundhed (16). De tre nye WHO-publikationer omtalt i denne fokusartikel er bidrag til at styrke arbejdet i tobaksforebyggelsen, som den udføres af tandlæger og andet sundhedspersonale, jf. WHO's MPOWER Package. Endelig primo 2018 udsender WHO Regional Office for Europe et "Fact Sheet on Tobacco and Oral Health", der forhåbentlig yderligere kan skærpe interessen for forebyggelsen af tobaksrelaterede sygdomme blandt sundhedsprofessioner og nationale sundhedsinstanser.

ABSTRACT (ENGLISH)

The systemic prevention of the use of tobacco, and recommendation of WHO

Tobacco induced oral health conditions are important public health problems. This article focuses on 1. The use of tobacco in Denmark and Europe; 2. The work of WHO in tobacco prevention and 3. The unique role of dentists in the prevention of tobacco related diseases. In total, 16 % of the adult population in Denmark use tobacco every day and 2 % use smoke-free tobacco. Use of e-cigarettes containing nicotine is attractive to young people. The use of tobacco is moderate in Nordic countries while the level is

higher in Central and Eastern Europe. Dentists play a vital role in tobacco prevention and in 2017 WHO published three reports to strengthen the prevention of use of tobacco. Update evidence about the health hazards of the mouth is described, and benefits of tobacco cessation are outlined. The reports emphasise key preventive strategies in tobacco use among oral disease patients. Dentists may contribute to the raising awareness of health hazards associated with tobacco use, and assist in public health programmes by providing knowledge about the health benefits of ceasing tobacco use.

Litteratur

1. WORLD HEALTH ORGANIZATION. WHO Report on the global tobacco epidemic 2017. Monitoring tobacco use and prevention policies. Geneva: WHO, 2017.
2. SUNDHEDSSTYRELSEN. Danskernes Rygevaner 2016. Foretaget af TNS Gallup for Sundhedsstyrelsen, Hjerteforeningen, Lungeforeningen og Kræftens Bekæmpelse. København: Sundhedsstyrelsen, 2016. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: <https://www.sst.dk/da/udgivelser/2017/danskernes-rygevaner-2016>
3. KRÆFTENS BEKÆMPELSE. Undersøgelse af 16-25-åriges rygevaner. Epinion for Kræftens Bekæmpelse. København: Kræftens Bekæmpelse, 2016. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: <https://www.cancer.dk/forebyg/undga-roeg-og-rygning/fakta-om-rygning/unges-rygevaner/>.
4. Rasmussen M, Pedersen TP, Due P, eds. Skolebørnsundersøgelsen 2014. København: Statens Institut for Folkesundhed 2015.
5. WORLD HEALTH ORGANIZATION. WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC). Geneva: WHO, 2003.
6. Petersen PE. Global framework convention on tobacco control: the implications for oral health. *Community Dent Health* 2003; 20:137-8.
7. Petersen PE. Tobacco and oral health – the role of the world health organization. *Oral Health Prev Dent* 2003;1:309-15.
8. UDENRIGSMINISTERIET. Bekendtgørelse af WHO rammekonvention af 21. maj 2003 om tobakskontrol. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: <https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=23111#K5>.
9. WORLD HEALTH ORGANIZATION. WHO Monograph on Tobacco Cessation and Oral Health Integration. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: http://www.who.int/tobacco/publications/smoking_cessation/monograph-tb-cessation-oral-health/en/.
10. WORLD HEALTH ORGANIZATION. WHO Toolkit for Oral Health Professionals to Deliver Brief Tobacco Interventions. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: http://www.who.int/tobacco/publications/smoking_cessation/toolkit-oral-health-professionals/en/.
11. WORLD HEALTH ORGANIZATION. WHO Guide for Oral Disease Patients to Quit Use of Tobacco. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: http://www.who.int/tobacco/publications/smoking_cessation/guide-oral-disease-patients-quit-tobacco-use/en/.
12. WORLD HEALTH ORGANIZATION. Oral health promotion through schools. WHO information series on school health. Document eleven. Geneva: WHO, 2003.
13. WORLD HEALTH ORGANIZATION. Tobacco use prevention: An important entry point for the development of health promoting schools. WHO information series on school health. Document five. Geneva: WHO, 1998. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: (http://www.who.int/oral_health/media/en/orh_school_doc11.pdf?ua=1).
14. Petersen PE. Tobacco or Oral Health. An advocacy guide for oral health professionals. In: Beaglehole R, Benzian HM, eds. Geneva: World Dental Federation FDI and World Health Organization, 2005. (Set 2017 november). Tilgængelig fra: URL: http://www.who.int/oral_health/media/orh_tobacco_fdi_book.pdf?ua=1
15. Petersen PE. Oral cancer prevention and control – the approach of the World Health Organization. *Oral Oncol* 2009; 45:454-60.
16. Petersen PE, Ogawa H. The global burden of periodontal disease: towards integration with chronic disease prevention and control. *Periodontol* 2000 2012; 60:15-39.